

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 13 (1988)

Δελτίον ΧΑΕ 13 (1985-1986), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Μαρίνου Καλλιγά (1906-1985)

Η μικρογραφία της χαμένης δραχμής

Άννα ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

doi: [10.12681/dchae.991](https://doi.org/10.12681/dchae.991)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ Ά. (1988). Η μικρογραφία της χαμένης δραχμής. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 13, 209–214. <https://doi.org/10.12681/dchae.991>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η μικρογραφία της χαμένης δραχμής

Άννα ΜΑΡΑΒΑ-ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 13 (1985-1986), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Μαρίνου Καλλιγά (1906-1985) • Σελ. 209-214

ΑΘΗΝΑ 1988

Η ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΑΜΕΝΗΣ ΔΡΑΧΜΗΣ

^c Η μοναδική μικρογραφία στο φ. 34ν του γνωστού εξαίρετου Χρυσόστομικου κώδικα αριθ. 211 της Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος (Εἰκ. 1) ἀποδίδει τὴν παραβολὴ τῆς χαμένης δραχμῆς, ὅπως τὴ διηγεῖται ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύοντας περικοπὴ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ, κεφ. 15, 8-10. Ἡ μικρογραφία περιβάλλει τὸν τίτλο τῆς Ὀμιλίας τοῦ Χρυσόστομου: *Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον εἰς τὴν δραχμὴν καὶ εἰς τὸ ἀν(θρωπ)ός τις εἶχεν δύο υἱούς.*

Ἀντιγράφουμε τὴν ἀρχὴ τῆς Ὀμιλίας αὐτῆς, πού ἀφέρει κάπως, ἰδίως στὶς πρώτες φράσεις, ἀπὸ τὴ δημοσιευμένη στὴν *Patrologia Graeca*¹.

Πάλιν οἱ κόλλοι τοῦ Χ(ριστ)οῦ ἄπαντα νάματα τῆς ἀγάπης μέλι ζῶν βλυστάνουσιν· πάλιν ἢ τοῦ Θε(εο)ῦ λαμπαδοῦχος σοφία ἄψασα λύχνον, Χ(ριστὸν) ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ ἐπιθεῖσα πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δαδουχεῖ πρὸς εὐσέβειαν· τούτῳ τῷ λύχνῳ χρησαμένη ἢ τοῦ Θε(εοῦ) σοφία τὴν μίαν τῶν δραχμῶν ἀπολωλυίαν ζητήσασα καὶ εὐραμένη ταῖς ἑννέα δραχμαῖς τῶν ἀγγέλων συνέζευξεν· τίς δὲ ἂν εἴη ἢ γυνὴ ἢ ἔχουσα τὰς δέκα δραχμάς ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἀγαπητοί· αὕτη ἐστὶν ἢ τοῦ Θεοῦ σοφία ἔχουσα τὰς δέκα δραχμάς· ποίας ψήφισον· ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους· ἀρχὰς ἐξουσίας· δυνάμεις· θρόνους· κυριότητας· χερουβὶμ καὶ σεραφὶμ καὶ Ἄδὰμ τὸν πρωτόπλαστον· ταύτην τὴν δραχμὴν τοῦ Ἄδὰμ ὑπὸ τῆς τοῦ διαβόλου κακίας ἐκβοσκηθεῖσαν καὶ εἰς τόνδε τὸν βυθὸν τοῦ βίου καθελκισθεῖσαν καὶ ταῖς πολυφλόγοις ἡδοναῖς τοῦ βίου τῶν ἀμαρτημάτων χρωσθεῖσαν, ἐλθοῦσα ἢ τοῦ Θε(εο)ῦ σοφία ἀνεύρατο· τὸ πῶς εὗρατο, ἀγαπητοί· ἦλθεν ἐξ οὐρανῶν, λαμβάνει τὸν ὀστράκινον λύχνον τοῦ σώματος ἄπει τῷ φωτὶ τῆς Θεότητος, ἐπιτίθει τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ· ζητεῖ τὴν δραχμὴν καὶ εὐρίσκει αὐτὴν ὑπὸ τὴν ταφὴν, ἀναφέρει τὴν δραχμὴν εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τῇ τῶν ἀγγέλων νομῇ ἐμάνδρευσε αὐτήν.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ μικρογραφία εἰκονογραφεῖ κατὰ γράμμα τὴν ἀπόσπαση τῆς δραχμῆς- Ἄδὰμ ἀπὸ τῆ γῆ καὶ τὴν ἀνύψωσή του στὴ «νομὴ» τῶν ἀγγέλων. Δέν πρέπει νὰ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσόστομου.

Ἄς παρακολουθήσουμε ἕνα πρὸς ἕνα τὰ στοιχεῖα τῆς μικρογραφίας: Στὸ κέντρο ἐπάνω εἰκονίζεται ἡμιάνοικτο εὐαγγέλιο γιὰ νὰ τονίσει ὅτι πρόκειται γιὰ ἐρμηνεία εὐαγγελίου. Ἡμιάνοικτο κώδικα ζωγραφίζει ὁ

μικρογράφος καὶ στο φ. 78ν τοῦ ἴδιου χειρογράφου, ὅπου ἐρμηνεύεται πάλι ἀπὸ τὸ Χρυσόστομο ἄλλη περικοπὴ τοῦ εὐαγγελίου.

Στὸ κέντρο, κάτω, ὠραία γυναικεῖα μορφή σέ προτομή, γυμνόστηθη, μέ ἀνεμιζόμενο ἱμάτιο καὶ τὸ κεφάλι στολισμένο μέ κλάδους. Εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς γῆς με τὰς πολυφλόγους ἡδονάς, ὅπου ἡ κακία τοῦ διαβόλου, κατὰ τὸ Χρυσόστομο, εἶχε κατεβάσει τὴν δραχμὴν- Ἄδὰμ. Τώρα, ἐκθαμβη, ἀπλώνει τὸ ἀριστερό χέρι σέ σχῆμα δέησης, καθὼς βλέπει νὰ φεύγει ἀπὸ τὸ δεξιὸ χέρι (στὴν ἀριστερὴ ὦα) μεγάλης, ὀλόσωμη, ἁγία μορφή. Πρόκειται γιὰ τὴν *λαμπαδοῦχον Σοφίαν τοῦ Θεοῦ* πού, πάντα κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Χρυσόστομου, *ἦλθεν ἐξ οὐρανοῦ, λαμβάνει τὸν ὀστράκινον λύχνον τοῦ σώματος*, δηλαδή ἀνθρώπινη μορφή καὶ *ἄψασα λύχνον, Χριστὸν ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ ἐπιθεῖσα* ζητεῖ τὴν χαμένην δραχμὴν- Ἄδὰμ καὶ *εὐραμένη ταῖς ἑννέα δραχμαῖς τῶν ἀγγέλων συνέζευξεν*. Στὴν ὀρθία ἁγία μορφή ἀναγνωρίζουμε λοιπόν τὴν ἐνσάρκωση τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, τὸν Παλιόν τῶν Ἡμερῶν. Εἶναι γέρον μέ φωτοστέφανο, ὄχι ἔνσταυρο. Κρατεῖ μέ τὸ ἀριστερό χέρι λύχνο παλαιοχριστιανικοῦ σχήματος καὶ μέ τὸ δεξιὸ εὐλογεῖ. Ἀπὸ τὸ λύχνο προβάλλει ὁ Χριστὸς Ἐμμανουήλ σέ *imago clipeata*, πού συμπληρώνει ἐπάνω σταυρός μέ διπλὲς ὀριζόντιες κεραῖες.

Τὴν δραχμὴν- Ἄδὰμ ἢ Σοφία τοῦ Θεοῦ *ἐμάνδρευσε εἰς τὴν νομὴν τῶν ἀγγέλων*. Ὁ Ἄδὰμ *σεσωσμένος* ἀνθρώπος ἔχει ἐξισωθεῖ πλέον μέ τοὺς ἀγγέλους καὶ βρίσκει τὸν οὐρανό, στὴν κατοικία τῶν ἀγγέλων, πάντα κατὰ τὸ Χρυσόστομο. Στὴ μικρογραφία μας οἱ ἄγγελοι εἰκονίζονται σέ τρεῖς ὀμάδες: Ἐπάνω, ἄγγελοι μέ μεγάλα φτερά προσβλέπουν σεβίζοντες πρὸς τὸν Παλιόν τῶν Ἡμερῶν. Πιο κάτω, οἱ δύο ἀρχάγγελοι, Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ, μέ αὐτοκρατορικό ἔνδυμα κρατοῦν σφαῖρα καὶ σκῆπτρα. Ἄλλα σκῆπτρα πού ὑψώ-

1. Τὸ κείμενο στὴν PG 61, 781 ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: *Πάλιν οἱ κόλλοι τοῦ Χριστοῦ ἄπαντον νᾶμα τῆς ἀγάπης μέλιμα βλαστάνουσι· πάλιν ἢ τοῦ Χριστοῦ λαμπαδοῦχος σοφία ἄψασα λύχνον καὶ ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ σταυροῦ ἐπιθεῖσα πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δαδουχεῖ πρὸς εὐσέβειαν...*

νονται πίσω από αυτούς αντιπροσωπεύουν τις στρατιές των αγγέλων. Στην τρίτη ομάδα, κάτω, εικονίζονται τα πολυόμματα Χερουβείμ και Σεραφείμ, όπως υπονοούν πιθανώς οι πολλές κουκκίδες στα ένδύματα. Είναι οι τρεις στρατιές αγγέλων, όπως τις καθόρισε ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης. Ο Άδám δέν εμφανίζεται ιδιαίτερα. Βρίσκεται έντεταγμένος πλέον στις στρατιές των αγγέλων.

Μέ τις μικρογραφίες του άθηναϊκού κώδικα 211 ασχολήθηκαν βέβαια κατ' άρχήν ο P. Buberl² και ο A. Delatte³, αλλά πρώτος ο A. Grabar⁴ ανέλυσε λεπτομερώς όλες τις μικρογραφίες τό 1932 και άργότερα επανήλθε με όρισμένες νέες άπόψεις⁵. Άκολούθησε ο K. Weitzmann⁶ και πρόσφατα ή Susan Pinto Magidan⁷ είχε ως θέμα διατριβής τις μικρογραφίες αυτές. Ίδιαίτερα τή μικρογραφία του φ. 34ν μελέτησαν ό Ά. Ξυγόπουλος⁸, ό J. Meyendorff⁹, ό Meyer Shapiro¹⁰, ή Zaza Ganvilonié¹¹ και άλλοι. Χωρίς νά παρακολουθήσουμε διεξοδικά όλες αυτές τις έρμηνείες, θά άρκεστούμε νά αναφέρουμε τις διαφορετικές άπόψεις, στην προσπάθειά μας νά έρμηνεύσουμε τή μικρογραφία τής χαμένης δραχμής.

Είναι περίεργο τό ότι οι μελετητές αναγνώρισαν τόν Άδám στην όρθια άγια μορφή τής μικρογραφίας πού κρατεί τό έγκόλλιο του Χριστού Έμμανουήλ. Μόνο ή Z. Ganvilonié προτείνει τόν Ίωάννη τόν Πρόδρομο, παρασυρμένη προφανώς άπό τό άσυνήθιστο ίμάτιο τής μορφής. Όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, ό Άδám δέν φέρει ποτέ τό Χριστό. Στην παράσταση τής εις Άδου Καθόδου ό αναστηθείς Χριστός άποσπá τόν Άδám άπό τόν Άδη μαζί μέ τούς άλλους προφήτες και άνακτες. Ό Χριστός είναι ό θριαμβευτής, ό νικητής του θανάτου.

Στή μικρογραφία μας ή ένσαρκωθείσα Σοφία του Θεού, ό Παλαιός των Ήμερών, θριαμβεύει και páλι. Άνεβαίνει πρós τόν ούρανό κρατώντας τή λυχνία του σταυρού μέ τό Χριστό και páσαν τήν οίκουμένην δαδουχει πρós ευσέβειαν, όπως λέγεται στην Όμιλία του Χρυσοστόμου. Φεύγει άπό τό χέρι τής κατάπληκτης γής. Η σκηνή θυμίζει παρόμοια στό δίπτυχο Barberini του Λούβρου (Εικ. 2), όπου ό έφιππος αυτοκράτορας άπωθει κάτω άπό τά πόδια του τήν προσωποποιημένη γή, άρκετά συγγενή μέ τή γή τής μικρογραφίας μας, και άνέρχεται πρós τή δόξα¹².

Η ένσάρκωση του θείου Λόγου και ή έξίσωση του σεσωσμένου ανθρώπου πρós τούς αγγέλους είναι θέματα πολύ άγαπητά τήν εποχή τής αναστήλωσης των εικόνων μετά τό 843. Τήν Κυριακή τής Όρθοδοξίας δοξολογούνται οι άγγελοι, τά λειτουργικά τάγματα πού διακονούν τό Θεό για τή σωτηρία του ανθρώπου και μόνο αυτά βλέπουν τό πρόσωπό του. Η ένσάρκωση δίνει στόν άνθρωπο τή δυνατότητα νά ταυτιστεί μέ τούς αγγέλους και νά βλέπει τή Σοφία του Θεού.

Εικ. 1. Χειρόγραφο τής Έθνικής Βιβλιοθήκης τής Ελλάδος 211, φ. 34ν

Πολύ αντιπροσωπευτική των ιδεών αυτών είναι ή Όμιλία του Θεοδώρου του Στουδίτη μέ τίτλο *Εις τήν Σύναξιν των ούρανίων ταγματών*¹³. Ό μαχητικότετος αυτός ύποστηρικτής τής αναστήλωσης των εικόνων, ήδη πρίν άπό τό 843, είχε προτρέψει τούς μοναχούς του νά πάρουν εικόνες στα χέρια και τό δλον διοδεύσαι περίπολον τής μονής τήν άχραντόν σου εικόνα προσκυνούμεν, ...ύποβάλλοντας και ύμνους άλλους επινικίους τῷ νικητῇ Χριστῷ άδοντας, όπως εξιστορεϊται στό βίο του¹⁴. Στην Όμιλία αυτή ό Στουδίτης αναφέρει τό όραμα του Δανιήλ: *Εϊδεν δέ και Δανιήλ ως έν όράσει άνδρα páλιν ανθρωπόμορφον επί θρόνου ενιδρυμένον, τόν Παλαιόν των Ήμερών Θεόν. Και χίλια χιλιάδες, φησί, παριστήκεσαν αυτῷ και μύρια μύριάδες ελειτούργουν αυτῷ*¹⁵.

Στή συνέχεια ό Στουδίτης απαριθμεί τις τάξεις των αγγέλων, όπως και ό Ίωάννης ό Χρυσόστομος στην Όμιλία του, και φθάνει στην παραβολή τής δραχμής: *αυται τε των άσωμάτων έννέα τάξεις και δεκάτη ό ανθρωπος· εισιν ούν δεκα τάξεις ή δραχμαί, περι ών φησιν ό Χριστός. Εϊ τις γυνή έχουσα δραχμάς δεκα, εάν άπολέση μίαν εξ αυτών ουδέ άψασα λύχνον αναζητήσει ταύτην· και εάν εύρη συγκαλείται τās φίλας και*

Είκ. 2. Δίπτυχο Barberini Μουσείου Λούβρου

τάς γείτονας λέγουσα, συγχαρητέ μοι ὅτι εὔρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπόλεσα. Ἡ Ὁμιλία τοῦ Στουδίτη τελειώνει μὲ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον: ... τὸ πεπλανημένον εἰς οὐρανοὺς ἀναγαγὼν συνηρίθμησε καὶ τῆς βασιλείας τῆς αἰωνίου κατηξίωσεν· ἥς γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν...¹⁶ εὐχεται ὁ Στουδίτης στοὺς ἀκροατὲς του. Καὶ ἐδῶ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη *συνηρίθμησε* μὲ τοὺς ἀγγέλους τὸν πεπλανημένον στὸν οὐρανό, ὅπως καὶ στὴν Ὁμιλία τοῦ Χρυσόστομου. Αὐτὸ τὸ θέμα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐξύψωσή του μεταξύ τῶν ἀγγέλων πού βλέπουν τὸ Θεό, πιστεύουμε ὅτι εἰκονογραφεῖ ἡ μικρογραφία μας. Θά μπορούσε νὰ ἔχει ὡς τίτλο τὴν ὡραία φράση ἀπὸ τὴν περικοπὴ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ (κεφ. 15, 10-11), τὴν ὁποία ἐρμηνεύει ὁ Χρυσόστομος στὴν Ὁμιλία αὐτή: *οὕτω λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι.*

Ἡ μόνη ἴσως μικρογραφία τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν μὲ τὸ Χριστό, τῆς ἴδιας περίπου ἐποχῆς μὲ τὴ δική μας καὶ μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ, ἀνήκει στὸ σημαντικό κώδικα *Sacra Parallela* τῆς παρισινῆς Βιβλιοθήκης gr. 923, φ. 40¹⁷. Ἡ μικρογραφία συνοδεύει κείμενο ὅπου ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἐρμηνεύει περι-

κοπὴ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (7, 54-56), πού ἀναφέρεται στὸ λιθοβολισμό τοῦ Στεφάνου ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς ὁποίους ἐπιτίμησε σκληρά: *Ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν καὶ ἔβρουχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν· ὑπάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶδε δόξαν Θεοῦ καὶ Ἰησοῦν ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ εἶπεν· ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφγμένους καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ ἐστῶτα.* Ἡ μικρογραφία αὐτή, δεξιὰ ἐπάνω στὴν ὄα, σέ σχῆμα ὠοειδοῦς ἐγκολπίου, εἰκονίζει τὸν Παλαιὸν τῶν Ἡμερῶν ἔνθρονο καὶ δεξιὰ του τὸ Χριστό. Ὅπως καὶ στὴ δική μας μικρογραφία ὁ φωτοστέφανος τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν δὲν εἶναι ἔνσταυρος. Κάτω ἀπὸ τὸ ἐγκόλπιο, ὄρθιος ὁ Στέφανος, μὲ τὰ χέρια σέ δέηση, στρέφει ἐκστατικός τὴν κεφαλὴ πρὸς τὰ ἐπάνω. Ἐδῶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἄλλος ἔνθερμος ὑποστηρικτῆς τῶν εἰκόνων, ὑπενθυμίζει τὸν πρῶτο χριστιανὸ πού εἶδε τὸ Θεό σέ ὄραμα (Είκ. 3).

Σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς μικρογραφίας μας θεωροῦμε τὴν *imago clipeata* τοῦ Χριστοῦ Ἐμμανουήλ μέσα στὸ λύχνο. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ κατεξοχὴν συζητούμενη εἰκόνα ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτῆς τῶν εἰκόνων ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς πολεμίους τους. Στὸ σχῆμα τῆς *imago clipeata*, καθὼς τόσο πειστικά ἔχει ἀναπτύξει ὁ Grabar, ὁ Χριστὸς ἐμφανίζεται ὡς ὁ νικητῆς. Ἀντιπροσωπεύει κατὰ κάποιον τρόπο τὴ σφραγίδα τοῦ Βασιλέως τῶν Βασιλέων¹⁸.

2. P. Buberl, *Die Miniaturenhandschriften der Nationalbibliothek in Athen, Wien* 1917, σ. 6-7, ἀριθ. 3, εἰκ. 6-10.

3. A. Delatte, *Les manuscrits à miniatures et à ornements des Bibliothèques d'Athènes, Liège-Paris* 1926, σ. 89-92, ἀριθ. 38.

4. A. Grabar, *SemKond V* (1932), σ. 259-298, πίν. XVIII-XXIV καὶ *L'art de la fin de l'Antiquité et du Moyen Age, Paris* 1968, 2, σ. 804-839 καὶ 3, πίν. 189-194.

5. A. Grabar, *L'iconoclasme byzantin, Paris* 1957, σ. 252-253, εἰκ. 163 καὶ *Les manuscrits grecs enluminés de provenance italienne (Xe-XIe s.), Paris* 1972, σ. 25-27, ἀριθ. 6, πίν. 46-51.

6. K. Weitzmann, *Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10. Jahrhunderts, Berlin* 1935, σ. 57-58, πίν. 64, εἰκ. 379-382.

7. Susan Pinto Madigan, *Athen. 211 and the Illustrated Homilies of John Chrysostome, Dissertation, Chicago* 1984.

8. Ἄ. Ξυγγόπουλος, *ΕΕΒΣ* 10 (1933), σ. 326 καὶ *ΑΕ* 1942-44, σ. 14-15.

9. J. Meyendorff, *CahArch* 10 (1959), σ. 264-266, εἰκ. 2.

10. Meyer Shapiro, *Late Antique, Early Christian and Medieval Art, Selected Papers, London* 1980, σ. 117-119, εἰκ. 27.

11. Zara Gavrilović, *CahArch* 27 (1978), 101-115.

12. Coche de la Ferte, *L'art de Byzance, Paris* 1981, εἰκ. 503.

13. *PG* 99, 730-748.

14. Ὁ.π., 185.

15. Ὁ.π., 740-741.

16. Ὁ.π., 745, 748.

17. K. Weitzmann, *The Miniatures of the Sacra Parallela, Par. gr. 923, Princeton* 1979, σ. 190, πίν. CIX, εἰκ. 490.

18. Grabar, *L'iconoclasme byzantin, σ. 221.*

Ο πατριάρχης Νικηφόρος κρατεί μέ καλυμμένο τό χέρι imago clipeata του Χριστού σε μικρογραφίες των ψαλτηρίων Chloudon φ. 23v¹⁹ καί Παντοκράτορος 61, φ. 16²⁰, όπου εικονίζεται ο Θρίαμβος των εικονολατρών στη Σύνοδο του 815 (Εικ. 4). Τό ίδιο ο Νικηφόρος θριαμβεύει πατώντας τόν εικονοκλάστη πατριάρχη Ίαννη, πάντα κρατώντας τήν imago clipeata του Χριστού, όπως στό χφ. Chloudon φ. 51v (Εικ. 5)²¹ ή στό Vat. gr. 372, φ. 89v. Παράλληλα, τήν ίδια imago clipeata του Χριστού βεβηλώνουν οί εικονομάχοι αλείφοντάς την μέ άσβέστη στά ίδια χφφ. Chloudon φ. 67²², Παντοκράτορος 61, φ. 16²³, ή σε νεότερα, όπως τό Vat. gr. 372, φ. 43v, ή στό Ψαλτήριο του Λονδίνου²⁴, Βρετ. Βιβλιοθήκη add. αριθ. 19352, φ. 27v καί άλλο.

Ο Χριστός σε imago clipeata, πάντοτε σε σταυρό μέ διπλή κεραία, συναντάται συχνά, στά Ψαλτήρια πάλι: ο Δαβίδ προφητεύει όρθιος μπροστά σε σταυρό στηριγμένο σε ώσειδές ύψωμα γής, τό Γολγοθά²⁵. Ο σταυρός αυτός αντιγράφει τό σταυρό της Σταυρώσεως, αλλά στη θέση του Έσταυρωμένου τοποθετείται imago clipeata του Χριστού. Η μικρή, δεύτερη κεραία επάνω, θά είναι προφανώς ή δέλτος πού βρίσκεται στη θέση αυτή στην παράσταση της Σταυρώσεως. Στους ψαλμούς, πού συνοδεύουν οί μικρογραφίες αυτές, ο Δαβίδ ίκετεύει τόν Κύριο: *ποίησον μετ' έμου σημείον*

εις αγαθόν (ψαλμ. 85, 17) καί στον ψαλμό 4, 7: *Τίς δείξει ήμιν τά αγαθά; έσημειώθη έφ' ήμας τό φώς του προσώπου σου, Κύριε*. Οί βυζαντινοί συγγραφείς²⁶ καί επομένως οί μικρογράφοι των Ψαλτηρίων, συνέδεσαν τούς στίχους αυτούς του Δαβίδ μέ τόν ένσαρκωθέντα Χριστό ως εικόνα του άόρατου Θεού. Ακόμη τό σημείον καί τό έσημειώθη του Δαβίδ είναι για τούς χριστιανούς τό σημείο του σταυρού. Στη μικρογραφία του κώδικα Chloudon φ. 86 (Εικ. 6) ύπάρχει καί ή επιγραφή *σημείον του σταυρού* καί στό φ. 9v του χφ. Barberini ή επιγραφή: *Δαβιδ προφητεύει εις τον σταυρόν*. Τό ίδιο ο Δαβίδ προσεύχεται, σε όμοια στάση εμπρός στό σταυρό, φ. 3v, του Ψαλτηρίου του Λονδίνου, καί σε πολλά άλλα περιθωριακά Ψαλτήρια. Στη μικρογραφία μας ο Χριστός στη λυχνία πού *δαδουχεί τήν οικουμένην* παίρνει τή μορφή της imago clipeata επάνω στό σταυρό μέ τή δέλτο, δηλαδή τήν ίδια μορφή μέ τό σημείο του Δαβίδ στά Ψαλτήρια. Αν ζητήσουμε τό δημιουργό των μικρογραφιών του άθηναϊκού κώδικα 211 θά πρέπει νά μήν απομακρυνθούμε από τά σπουδαιότερα εκκλησιαστικά κέντρα της Κωνσταντινούπολης. Είναι γνωστό ότι στον κύκλο του πατριάρχη Φωτίου ύπήρχαν ζωγράφοι έτοιμοι νά ύποστηρίζουν μέ τά έργα τους τήν αναγκαιότητα των εικόνων. Ας αναφέρουμε τό Γρηγόριο Ασβεστά, επίσκοπο Συρακουσών, πού μικρογράφησε τίς πράξεις

RÉSUMÉ

LA MINIATURE DE LA DRACHME PERDUE

L'interprétation de la miniature unique à la feuille 34v du manuscrit chrysostomien no 211 de la Bibliothèque Nationale de Grèce est le sujet de cette étude.

Comme le miniaturiste de ce remarquable manuscrit prend toujours comme point de départ pour la composition de chacune de ses miniatures le contenu de chaque homélie, on ne doit pas s'éloigner du texte.

Suivant donc le récit de Chrysostome, Adam, qui est la dixième drachme de la Sagesse de Dieu, fut perdu dans la richesse et la volupté de la vie terrestre. La Sagesse Divine vient du ciel et ayant pris *ὄστράκινον λύχνον* du corps (c'est à dire la nature humaine) a allumé une lampe où elle a mis le Christ sur la lampe de la croix. Par ce moyen elle a trouvé Adam et l'a relié aux neuf drachmes des Anges. Elle l'a reconduit à la résidence des Anges, au Ciel.

Or, nous reconnaissons la *λαμπαδοῦχος* Sagesse Divine à la figure de l'Ancien des Jours, qui debout, à gauche de la miniature, tient une lampe avec l'imago clipeata du Christ.

A ses pieds, une belle femme, personnification de la Terre, regarde pleine d'admiration l'Ancien des Jours, qui monte après avoir trouvé Adam. Adam n'est point représenté. Il a déjà pris sa place parmi les anges, arrangés en trois groupes, à droite, en face de l'Ancien des Jours.

L'incarnation de la Sagesse de Dieu et l'identification de l'homme «sauvé» aux anges, qui ont la possibilité de voir Dieu, sont parmi les sujets bien chers à l'époque de la restitution de l'Orthodoxie après 843.

ANNA MARAVA-CHATZINICOLAΟΥ